

9. Гражданский кодекс Украины : науч.-практ. коммент. / под ред. Е. О. Харитонова. — Х. : Одиссей, 2006. — 1280 с.
10. Фарнсворт Е. А. Договорное право в США и СССР. История и общие концепции / Е. А. Фарнсворт, В. П. Мозолин. — М., 1988.
11. Дегтярев С. Л. Возмещение убытков в гражданском и арбитражном процессе : учеб.-практ. пособие / С. Л. Дегтярев. — М. : БЕК, 2001.
12. Туктаров Ю. Е. Чисто экономические убытки // Убытки и практика их возмещения : сб. ст. / отв. ред. М. А. Рожкова. — М. : Статут, 2006. — 622 с. — (Анализ современного права).

Анотація

Крисань Т. Є. Класифікація збитків в цивільному праві України. — Стаття.

У статті зроблений висновок, що разом з поділом збитків на реальний збиток і упущену вигоду у вітчизняній доктрині існує також поділ збитків на прямі і непрямі.

Ключові слова: збитки, класифікація, шкода, упущена вигода, реальні збитки, цивільно-права відповідальність.

Аннотация

Крисань Т. Е. Классификация убытков в гражданском праве Украины. — Статья.

В статье сделан вывод, что вместе с разделением убытков на реальный убыток и упущенную выгоду в отечественной доктрине существует также разделение убытков на прямые и косвенные.

Ключевые слова: убытки, классификация, вред, упущенная выгода, реальные убытки, гражданско-правовая ответственность.

Summary

Krisan T. E. Classification of Damages in Ukrainian Civil Law. — Article.

The conclusion of the article is the following: the doctrine of our country recognizes subdivision of damages into real damages and lost damages as well as direct and indirect damages.

Keywords: losses, classification, damage, missed profit, real losses, civil legal responsibility.

УДК 347.79+341.225

О. С. Адамова

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ МОРСЬКОГО ПУБЛІЧНОГО Й МОРСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Морське право являє собою складний юридичний феномен, права природа якого у вітчизняній літературі залишається майже недослідженою.

Деяке виключення в цьому плані представляють роботи Є. О. Харитонова, О. І. Харитоновой, О. Н. Шемякина, В. Н. Гуцуляка, М. Є. Черкеса й деяких інших авторів, де розглядалися ті або інші питання, пов'язані з визначенням сутності морського права.

Отже, виходячи з того, що морське право в цілому може бути визначене як система принципів і норм, які встановлюють правовий режим морських просторів і регулюють відносини, що виникають у зв'язку з використанням Світового океану (під цим терміном розуміються всі морські простори [1, 3]) і морського дна [2, 176; 3, 10–11], спробуємо визначити його структуру, як певного системно-структурного утвору.

Слід прийняти в увагу, що багато авторів «міжнародне морське право» розуміють як систему понять і правових норм, що регулюють відносини між державами й іншими суб'єктами міжнародного права у зв'язку з використанням людиною морів, океанів і морського права, включаючи торговельне мореплавання [4, 4, 8].

Таким чином, мова йде про розподіл морського права на національне (внутрішньодержавне) і міжнародне.

У той же час зустрічається й інша точка зору. Зокрема, у літературі відзначається, що морське право (Maritime Law) містить у своєму складі як норми внутрішньодержавного права, так і норми міжнародного публічного й міжнародного приватного права. Відповідно, з урахуванням цієї обставини пропонується виділити три складові сучасного морського права:

- 1) внутрішньодержавне право (Municipal, National Law);
- 2) міжнародне публічне право (International Public Law);
- 3) міжнародне приватне право (International Private Law) [5, 6].

Викладений підхід до визначення системи морського права, зокрема поділ його на внутрішньодержавне, міжнародне публічне й міжнародне приватне, одержав поширення в юридичній науці. Разом з тим у юристів-теоретиків немає єдиної думки щодо визначення самого поняття морського права в цілому, його структури, а також характеристики його окремих частин.

Слід зазначити, що радянські правознавці дотримувалися іншої класифікації, підрозділяючи морське право на «радянське морське право» і «інше морське право» — «міжнародне морське право», або «морське право капіталістичних країн» [6, 7–16], виходячи при цьому з того, що радянське морське право являє собою феномен, якісно відмінний від раніше існуючих типів морського права [7, 5].

Не зупиняючись на виправданості підрозділу морського права на дві (міжнародне й національне) або три (національне, міжнародне публічне й міжнародне приватне) частини, але прийнявши пропоновані класифікації за відправну точку, розглянемо детально, як характеризуються названі складові елементи морського права.

Багато дослідників звертають увагу на те, що до складу національного (внутрішньодержавного) морського права включаються норми, які за своєю юридичною природою відносяться до різних галузей права (цивільного, адміністративного, кримінального та ін.).

Зокрема, В. Н. Гуцуляк відзначає, що відносини, пов'язані з договором морського перевезення вантажу, рятуванням на морі, морським страхуванням тощо, регулюються нормами цивільного права [5, 14–15]. Характерно, що в цьому переліку відсутнє згадування про загальну аварію, що говорить про відсутність спеціальної чіткої галузевої кваліфікації цього інституту. Тут можливе заперечення того роду, що загальна аварія далі віднесена автором до інститутів міжнародного приватного морського права. Однак з таким же успіхом можна розглядати як інститути міжнародного приватного морського права договір морського перевезення [8, 196–200; 9, 11–14; 10, 5–13], рятування на морі

[11, 6], морського страхування [12, 8–10], які, як вже зазначалося, відносяться до цивільного права. Тому запропонована класифікація уявляється недостатньо обґрунтованою.

Відзначаючи далі, що порядок випуску суден в море в портах визначається нормами адміністративного права, відповідальність капітанів суден за ненадання допомоги, що терплять стихійне лихо на море передбачена нормами кримінального права й т.ін., автор на цій основі робить висновок, що внутрішньодержавне (національне) морське право має характер комплексної галузі, зміст якої становлять норми різних галузей внутрішньодержавного права, об'єднаних спільністю предмета правового регулювання, а саме — «морекористування» у тієї або іншої формі [5, 16].

В. В. Демиденко, О. Н. Шемякин, О. О. Балобанов й ін. національне морське право, зокрема морське право України, визначають як систему понять і правил соціальної поведінки в області використання Світового океану й морського дна, установлених або санкціонованих державою, дотримання яких гарантується державним примусом. При цьому також звертається увага на те, що «об'єктом регулювання морського права України є досить різноманітні відносини, у тому числі: відносини влади й підпорядкування, включаючи відносини державного управління (адміністративно-правові відносини); майнові й деякі особисті немайнові відносини (цивільно-правові відносини); трудові й інші відносини, що виникають в області використання Світового океану й морського дна. Таким чином, морське право України, оскільки об'єктом його регулювання є відносини, що випливають із певного виду діяльності — користування Світовим океаном і морським дном, — носить комплексний характер. Інакше кажучи, загальна система права в основі підрозділу права на галузі (підсистеми) має однорідні групи суспільних відносин, а система морського права — в основі її поділу на підсистеми — має змішані групи суспільних відносин, виникнення яких обумовлено специфікою конкретного роду діяльності» [4, 5].

Отут слід звернути увагу на ту обставину, що якщо В. Н. Гуцуляк тільки констатує комплексний характер національного (внутрішньодержавного) морського права, то колектив авторів підручника «Морське право України», також відзначаючи цей факт, вживають спробу дати його визначення [13, 57–58]. Такий підхід уявляється більш вдалим.

Разом з тим і в першому, і в другому випадку національне (внутрішньодержавне) морське право характеризується як комплексна галузь права, що уявляється неточним, оскільки мова тут повинна йти не про галузь права, а про галузь законодавства, на що не завжди звертається увага. (Характерно, що й раніше автори підручника «Радянське морське право», намагаючись проілюструвати тезу про комплексність морського права, посилалися на зміст Кодексу торговельного мореплавання [7, 18]. Однак КТМ є законодавчим актом і може бути прикладом тільки комплексності галузі законодавства, але не комплексності права [14, 20–45]).

Разом з тим слід звернути увагу на обставину, що в літературі зазнає сумніву виправданість визнання існування національного (внутрішньодержавно-

го) морського права з тих міркувань, що воно являє собою, насамперед, сферу, де домінують міжнародні правила й норми. (Не зупиняючись детально на характеристиці норм міжнародного морського права, відзначимо лише їх відмінності від норм внутрішньодержавного (національного) права. Вони полягають у тому, що якщо у внутрішньодержавному праві норми, як правило, складаються із трьох елементів: гіпотези, диспозиції й санкції, то переважна більшість норм міжнародного морського права містять лише диспозицію. У внутрішньодержавному праві виконання норм забезпечується силою державного примусу. Міжнародному морському праву ж у цілому органічно властиві компроміси, взаємні поступки. Оскільки міжнародне морське право не знає яких-небудь наддержавних органів примусу, належне дотримання міжнародно-правових норм забезпечується фактично на добровільній основі. Процес формування міжнародно-правових норм також докорінно відрізняється від створення внутрішньодержавних норм. У міжнародному морському праві норми утворюються тільки шляхом узгодження волі суб'єктів права [5, 17]).

Таким чином, як справедливо підкреслюється в літературі, оцінюючи співвідношення міжнародного й внутрішньодержавного морського права, слід ураховувати, що більшість норм морського права, установлені державою в силу того, що засновані на нормах міжнародного морського права, і лише незначна частина норм національного права носить самостійний характер [15, 14]. Тим більше, що це повною мірою відповідає загальній тенденції визнання примата міжнародного права, характерної для більшості сучасних правових систем, у тому числі, при регулюванні відносин користування морським простором, морського судноплавства, торговельного мореплавання і т. ін. [16, 19; 17, 3].

Однак, що стосується характеристики міжнародного морського права [18, 21 25], то тут також можна констатувати існування різних точок зору.

Так, деякі вчені, наприклад В. Н. Гуцуляк, ведуть мову не про міжнародне морське право взагалі, а про «міжнародне публічне морське право» і «міжнародне приватне морське право». При цьому міжнародне публічне морське право характеризується як галузь (можливо, галузі) міжнародного права, «об'єктом якої є порівняно великий комплекс однорідних міжнародних відносин у зв'язку з використанням Світового океану» [5, 7–10]. Недоліком цієї характеристики є те, що тут не тільки практично відсутнє визначення міжнародного публічного морського права, як ключового в цьому випадку поняття, але також не зазначені й досить чіткі критерії публічного права взагалі й міжнародного публічного морського права зокрема.

Слід зазначити, що більшість дослідників пов'язаних із цим питань, вживаючи термін «міжнародне морське право», ототожнюють його з поняттям «міжнародне публічне морське право», у той же час нерідко окремо виділяючи «міжнародну частку морського права» [4, 8–9]. Інакше кажучи, якщо в першому випадку мова йде про «міжнародне публічне морське право», то в другому — просто про «міжнародне морське право», яке ототожнюється із правом публічним.

Слід зазначити, що, з одного боку, зазначений похід більше відповідає традиціям найменування досліджень в області мореплавання, де часто мова йде

просто про «міжнародне морське право» [19, 10–12] або морське право розглядається в контексті викладення положень міжнародного права як такого [20, 116–130; 21, 558–631].

Разом з тим такий підхід також уявляється не зовсім вдалим, оскільки залишається неясним, чому зі складу міжнародного морського права виділяється тільки «міжнародне приватне морське право» і що залишається за межами цієї групи норм у складі міжнародного морського права. Крім того, слід зазначити, що у вживанні термінів тут немає чіткої визначеності й однозначності. Часто ідеться не про «міжнародне морське право», а про «міжнародне право моря» як про сукупність норм і правил, що регулюють міждержавні відносини із приводу морського судноплавства [22, 14]. У той же час, вживаючи термін «міжнародне морське право», ним часто поєднують і публічне, і приватне право [18, 22].

Отже, уявляється можливим дати характеристику морського публічного й морського приватного права, враховуючи при цьому загальні положення про підрозділ права в цілому на право публічне й приватне.

При цьому слід звернути увагу на те, що така класифікація допоможе встановити й співвідношення поняття «морське національне право» з іншими галузями національного права, які є, як відзначалося раніше, відбиттям на національному рівні більш загальних категорій — «приватне право» і «публічне право».

Приступаючи до розгляду питання про поділ морського права на публічне й приватне, необхідно враховувати, що багато дослідників дихотомії «приватне право — публічне право» справедливо звертають увагу на те, що така конструкція деякою мірою є умовною й призначення її головним чином полягає в тому, щоб установити основні засади регулювання тієї або іншої групи суспільних відносин [23, 84], визначити сферу приватного й публічного права і т. ін. [24, 123–126].

Крім того, підкреслюється необхідність урахувати небажаність спрощень при визначенні цих понять, які найчастіше пов'язані з ототожненням права й законодавства, у результаті чого можна зустріти затвердження, що оскільки всяке право є явищем публічним, то й приватне право існує тільки в рамках публічного права [25, 59].

Однак «право» і «закон» поняття не тотожні. Право — категорія більш широка, що охоплює всю сукупність загальнообов'язкових норм (у тому числі тих, що ґрунтуються на приписах природного права) і не може бути зведена лише до сукупності нормативних актів, виданих державними органами. Тому від урегулювання відносин законодавчими актами та або інша галузь права не стає автоматично публічним правом [23, 85].

Класичний критерій розмежування приватного й публічного права втримується у відомій сентенції Ульпіана, що увійшла у Дігести Юстиніана: «...публічним правом є те, що стосується положення римської держави, приватне — яке відноситься до користі окремих осіб» [26, 10].

Згодом число критеріїв розмежування цих двох галузей права зросло, змінилася сама концепція приватного права [27, 4], і в сучасній юридичній літературі називають такі характерні його риси:

- визнання пріоритетності інтересів окремої (приватної) особи (суверенітету індивіда);
- юридична рівність учасників відповідних відносин;
- ініціативність сторін при встановленні правовідносин;
- вільний розсуд при виборі правил поведінки, прямо не заборонених законодавством;
- позовний порядок захисту інтересів суб'єктів у суді і т.д.

Ці риси визначаються сутністю приватного права, як такої частини об'єктивного права, через відповідні інститути якого реалізується природне «право волі». Від санкціонування цих відносин державою їх характер не міняється, оскільки в ідеальному варіанті закони держави повинні відповідати приписанням природного права, а в реальному — якщо й не відповідають, то повинні прагнути до цього (якщо, природно, мова йде про громадянське суспільство й правову державу).

Враховуючи сказане, приватне право визначають як сукупність правил і норм, що стосуються визначення статусу й захисту інтересів окремих осіб, які не є фігурантами держави, не перебувають у відносинах влади — підпорядкування один до одного, рівноправно й вільно встановлюють собі права й обов'язки у виникаючих з їхньої ініціативи відносинах [28, 5–6].

Що стосується визначення публічного права, то тут звертається увага на необхідність при його характеристиці не тільки вказувати на те, що воно стосується інтересів держави в цілому, але враховувати також ту обставину, що однією з визначальних рис публічного права є імперативний метод регулювання відповідних відносин, якому, зокрема, властиві:

- жорстка окресленість рамок поведінки суб'єктів;
- застосування так званого «позитивного зобов'язування», при яким учасникам правовідносин пропонується діяти певним чином;
- застосування заборони дій як методу формування поведінки осіб;
- використання таких стимулів, як примус, та ін.

При цьому підкреслюється, що публічне право не можна ототожнювати з такими категоріями, як «конституційне право», «адміністративне право» і т.д. Останні, у сукупності з такими галузями, як цивільне, трудове, кримінальне, фінансове й ін., становлять систему національного права. Вони обумовлені як загальними принципами, так і національними традиціями права [29, 179].

Що стосується права публічного, то воно разом із приватним правом у сукупності утворює єдину загальну систему права, що є складовою частиною цивілізації (культури).

Отже, ми повинні враховувати, що за своєю суттю публічне право (як і приватне) є, з одного боку, наднаціональною системою, маючи предметом регулювання не тільки внутрішньодержавні, але й міждержавні відносини. Разом з тим, необхідно мати на увазі, що публічне право являє собою продовження такого соціального феномена, як публічна влада, з усіма позитивними й негативними можливостями останньої.

Таким чином, публічне право слід визначити як сукупність правових норм,

що становлять особливу функціонально-структурну систему, яка з метою регулювання й захисту суспільних інтересів за допомогою приписань переважно імперативного характеру регламентує відносини за участю держави, а також між суб'єктами, які є фігурантами держави або полягають у відносинах влади й підпорядкування.

Література

1. Короткий Р. М. Енциклопедія морів / Р. М. Короткий. — О. : ЛАТСТАР — МОРСКАЯ КНИГА, 2000. — 156 с.
2. Современное международное морское право. Режим вод и дна мирового океана / отв. ред. М. И. Лазарев. — М. : Право, 2006. — 296 с.
3. Додин Е. В. Санкционированное вмешательство в сфере торгового мореплавания : учеб. пособие / Е. В. Додин, В. В. Серафимов. — О. : Юрид. лит., 2001. — 152 с.
4. Морское право Украины / В. В. Демиденко, А. Н. Шемякин, А. О. Балобанов [и др.]. — О. : АО БАХВА, 1996. — 140 с.
5. Гуцуляк В. Н. Международное морское право (публичное и частное) / В. Н. Гуцуляк. — Ростов н/Д : Феникс, 2006. — 416 с.
6. Шмигельский Г. Л. Основы советского морского права / Г. Л. Шмигельский, В. А. Ясиновский. — М. : Мор. транспорт, 1959. — 234 с.
7. Советское морское право : учеб. для вузов мор. транспорта / В. Ф. Мешера, О. М. Балобанов, Н. Н. Виноградов [и др.] ; под ред. В. Ф. Мешеры. — М. : Транспорт, 1980. — 287 с.
8. Соколов А. И. Краткий морской коммерческий словарь-справочник / А. И. Соколов. — 4-е изд., перераб. и доп. — О. : Латстар, 2001. — 216 с.
9. Погребной Ф. Н. Коммерческая работа морского пассажирского судна / Ф. Н. Погребной, В. С. Петухов. — М. : Транспорт, 1979. — 192 с.
10. Шемякин А. Н. Правовое регулирование морской перевозки грузов и пассажиров : учеб. пособие / А. Н. Шемякин, Т. Р. Короткий. — О. : ЛАТСТАР, 1999. — 172 с.
11. Егоров К. Ф. Правовые вопросы оказания помощи и спасания на море / К. Ф. Егоров, Г. Л. Шмигельский. — М. : Мор. транспорт, 1961. — 147 с.
12. Морское страхование в Украине / под ред. В. Ю. Крука ; Мор. страховое бюро Украины. — О. : Латстар, 2001. — 276 с.
13. Морское право Украины : учеб. пособие / В. Г. Ермолаев, О. В. Сиваков. — М. : Изд-во Тихомирова Н. Ю., 2001. — 254 с.
14. Мицкевич А. В. Система права и система законодательства: развитие научных представлений и законодательства : сб. ст. / А. В. Мицкевич. — М. : Городец, 2000.
15. Черкес М. Е. Соотношение морского права и международного морского права // Торговое мореплавание. — 1999. — № 1. — С. 13–14.
16. Шемякин А. Н. Международное морское и внутрисударственное морское право // Торговое мореплавание. — 2000. — № 1. — С. 16–19.
17. Современное международное морское право и практика его применения Украиной / А. А. Щипцов, Г. А. Анцлевич, А. Ф. Высоцкий [и др.]. — К. : Наук. думка, 1995. — 342 с.
18. Лукшин И. В. Международное право — исторически сложившаяся отрасль права // Торговое мореплавание. — 2000. — № 1. — С. 21–25.
19. Колумбос Д. Международное морское право : пер с англ. / Д. Колумбос. — М. : Прогресс, 1975. — 782 с.
20. Черкес М. Е. Международное право / М. Е. Черкес. — О. : Астропринт, 1998. — 180 с.
21. Баймуратов М. А. Международное право / М. А. Баймуратов. — Х. : Одиссей, 2000. — 736 с.
22. Перельс Р. Ф. Современное морское международное право / Р. Ф. Перельс. — С.Пб. : Тип. Мор. м-ва, 1884. — 488 с.
23. Харитонов Є. До питання про значення дихотомії «приватне право — публічне право» / Є. Харитонов, О. Харитонova // Вісник Академії правових наук України. — 2000. — № 2. — С. 83–89.
24. Сібільов М. Характеристика сфери приватного права // Вісник Академії правових наук України. — 2001. — № 2. — С. 123–134.
25. Мамутов В. К. До питання про значення приватного права // Вісник Академії правових наук України. — 1999. — № 2. — С. 58–61.

26. Дигесты Юстиниана. Очерки по истории составления и общая характеристика [Текст] : монография / И. С. Перетерский. — М. : Госюриздат, 1956. — 132 с.
27. Суханов Е. А. Частное право в российской правовой системе // Государство и право на рубеже веков : (материалы всерос. конф.). Гражданское право. Гражданский процесс. — М., 2001. — С. 3–11.
28. Харитонов Е. О. Гражданское право: Частное право. Цивилистика. Физические лица. Юридические лица. Вещное право. Обязательства. Виды договоров. Авторское право. Представительство : учеб. пособие / Е. О. Харитонов, Н. А. Саниахметова. — К. : А.С.К., 2001. — 832 с.
29. Харитонova О. І. До питання про визначення поняття публічного права // Актуальні проблеми політики. — О., 2000. — Вип. 8. — С. 177–180.

Анотація

Адамова О. С. Співвідношення понять морського публічного й морського приватного права. — Стаття.

Стаття присвячена визначенню поняття морського права, проведенню порівняння понять «морське приватне право» та «морське публічне право». Здійснюється огляд існуючих точок зору щодо цього питання шляхом дослідження основних джерел національного та міжнародного морського права.

Ключові слова: морське право, міжнародний, публічне право, приватне право, національне право, море, система, держава, правова природа, морський простір.

Аннотация

Адамова О. С. Соотношение понятий морского публичного и морского частного права. — Статья.

Статья посвящена определению понятия морского права, осуществлению сравнительного анализа понятий «морское частное право» и «морское публичное право». Осуществляется обзор существующих точек зрения относительно этого вопроса путем исследования основных источников национального и международного морского права.

Ключевые слова: морское право, международный, публичное право, частное право, национальное право, море, система, государство, правовое природа, морское пространство.

Summary

Adamova O. S. Correlation of the Concepts of Public and Private Maritime Law. — Article.

The following article is devoted to correlation of the definitions of Maritime Public Law and Maritime Private Law. The problem of defining the concept of Maritime Law and its system is also explored.

Keywords: Maritime Law, international, Private Law, Public Law, National Law, sea, system, state, juridical nature, sea space.

УДК 347.957

Г. М. Ахмач

КАСАЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Україна, як держава — учасниця Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, прийняла зобов'язання підтримувати конвенційні положення, серед яких є право кожного громадянина на справедливий і публічний судовий розгляд його справи цивільного характеру упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом (п. 1 ст. 6 Конвенції). Ратифікація Україною Конвенції (17.07.1997 р.) означає признання положень Конвенції частиною законодавства України, що закріплено у ч. 1 ст. 9 Конституції України.